

AZƏRBAYCAN DİLİ DƏRSLƏRİNDƏ TƏLİM VASİTƏSİ KİMİ İKT-DƏN İSTİFADƏ

Respublikamızın inkişafının indiki mərhələsində təhsil siyasətinin əsas vəzifəsi onun fundamental xarakterinə, fərdin, cəmiyyətin və dövlətin gələcək ehtiyaclarına uyğun təhsil keyfiyyətini təmin etməkdir. Təhsilin əsası ümumtəhsil məktəblərində qoyulur. Burada onun müasirləşdirilməsi təhsilin təkə şagirdlər tərəfindən müəyyən biliklərin inkişafına deyil, həm də şəxsiyyətinin, idrak və yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişafına yönəldilməsini nəzərdə tutur.

Ümumtəhsil məktəbi universal biliklərin, bacarıqların, vərdişlərin, habelə müstəqil fəaliyyət təcrübəsinin ayrılmaz sistemini formalaşdırmalıdır. Son illər qəbul edilən təhsil standartlarında dövlət səviyyəsində təhsilin məzmununun keyfiyyətini qiymətləndirmək üçün "ümumbəşəri biliklər, bacarıqlar, habelə müstəqil fəaliyyət təcrübəsi və şəxsi məsuliyyət sistemi" kimi müəyyən edilən müasir kompetensiyaların formalaşdırılması və onlardan səmərəli istifadə etməyi təklif edilmişdir.

Müasir təhsilin məzmunu yeniliklərlə doludur və buna görə də müəllimlər qarşısında pedaqoji prosesin bəzi elementlərinə yenidən baxmaq, yeni məzmun, forma və metodlar yaratmaq vəzifəsi durur. Bütün bunlar şagirdin inkişafına və tərbiyəsinə yönəlmiş tədris prosesinin səmərəliliyini təmin etmək üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Müasir cəmiyyətdə informasiya axını sürətlə artır. Şagirdlərin sinifdə aldıkları biliklər ümumi inkişaf üçün kifayət etmir. Beləliklə, davamlı özünütəhsil, müstəqil bilik əldə etmək ehtiyacı yaranır. Lakin bütün şagirdlər özbaşına bilik əldə edə bilmirlər, bunun üçün müəllimin işinin müəyyən forma və üsulları tələb olunur.

Müasir məktəbin bir xüsusiyyəti də onun təhsil resurslarının həcminin sürətlə artması şəraitində işləməsidir. Şagirdlər üçün informasiya imkanları məhdud olduğundan artıq ənənəvi təhsil sistemində yüksək keyfiyyətli təhsil xidməti ala bilmirlər. Elmi-texniki tərəqqinin indiki mərhələsində, informasiya cəmiyyətinə keçid şəraitində məktəb qarşısında şagirdlərə müxtəlif bilik sahələrində öz potensiallarını reallaşdırmaq üçün şərait yaratmaq kimi mühüm vəzifə durur.

Bu gün humanitar təhsilin məzmunu yenilənir, xüsusilə dilçilik sahəsində köklü transformasiya müşahidə olunur. Azərbaycan dilinin tədrisinin hazırkı mərhələsi təhsilin məqsədlərini müəyyən etməyə yeni yanaşmalarla xarakterizə olunur. Bacarıqlara əsaslanan yanaşmanın gücləndirilməsi Azərbaycan dilinin müasir məktəb kursunun inkişafında strateji istiqamətlərdən biridir. Təhsil Standartları ilə müəyyən edilmiş hədəflərə nail olmaq linqvistik, kommunikativ, ünsiyyət bacarıqlarının formalaşdırılması prosesində həyata keçirilir. Məktəbdə Azərbaycan dilinin tədrisi metodologiyasına "kompetensiya" anlayışının tətbiqi təlim məqsədlərinin daha dəqiq, ciddi şəkildə müəyyənləşdirilməsinin axtarışı, dil səviyyələrinin müəyyənləşdirilməsi ilə, ana dilində necə danışması ilə əlaqələndirilir. Kompetensiyaya əsaslanan yanaşma biliklərin mənimsənilməsinə və praktiki bacarıq və vərdişlərin formalaşmasına yönəlmişdir.

Eyni zamanda nəzərə almaq lazımdır ki, məktəb təhsili sistemi təkə tədrisin deyil, həm də tərbiyənin problemlərini həll edir. Nəticə etibarilə məqsəd təkə biliklərin mənimsənilməsi və bacarıqların formalaşdırılması deyil, həm də şagirdin şəxsiyyətinin, onun intellektual və yaradıcılıq qabiliyyətlərinin, dəyər yönümlərinin inkişafıdır. Buna görə də, məktəbdə Azərbaycan dilinin tədrisində səriştələrin nəzərə alınması mütləq üçüncü komponenti - şagird şəxsiyyətinin inkişafında əldə edilməli olan məqsədləri əhatə edir.

İndiki mərhələdə əsas öz imkanlarını maksimum reallaşdırmağa çalışan, yeni təcrübənin qavranılmasına açıq, müxtəlif həyat vəziyyətlərində şüurlu və məsuliyyətli seçim etməyə qadir olan insan tərbiyəsidir. Belə bir şəxsiyyəti tərbiyə etmək üçün, ilk növbədə, şagirdlərin sözə, dilə, onun fəaliyyət qanunlarına diqqətini və marağını formalaşdırmaq lazımdır ki, bu da müəllimlə şagirdin yaradıcı qarşılıqlı əlaqəsi şəraitində uğurla həyata keçirilir. Məsələn, qaydaları bilmək öz-özlüyündə savadlı yazıya səbəb olmur. Qayda şagirdin şüuruna elə çatdırılmalıdır ki, o, orfoqrafiyanı müəyyən etmək üçün bir vasitə rolunu oynaya bilsin. Azərbaycan dili dərslərində multimedia vasitələrindən istifadə dilçilik, xüsusən də dil sahəsində əsas kompetensiyaların formalaşmasına kömək edir. Məktəb təhsilinin inteqrasiyası və informasiyalaşdırılması prosesləri hazırda baş verən bir sıra obyektiv ziddiyyətlərin həllinə yönəlmişdir. Bunlardan bəzilərini qeyd edək:

- təlimin məzmununun artan həcmi ilə təhsil müddətinin məhdudluğu arasında ziddiyyət;
- əldə edilmiş orfoqrafiya və durğu işarələri üzrə biliklərin miqdarı ilə onların praktiki tətbiqi imkanlarının aşağı olması arasında ziddiyyət;
- məktəbdə əldə edilən biliklərin miqdarı ilə sonrakı təhsil üçün tələb olunan biliklərin miqdarı arasında ziddiyyət;
- ümumtəhsil məktəblərinin məzmununda səriştələrin, o cümlədən dil biliklərinin formalaşdırılmasının qeyri-kafi səviyyəsi arasında ziddiyyət.

Şagirdlərin dil səriştəsinin kifayət qədər formalaşmaması problemi də var ki, bunların səbəbini belə göstərə bilərik:

- Azərbaycan dilində mövcud dərsləklərdə nəzəri materialın mürəkkəb səviyyəsi;
- dil səriştəsinin formalaşmasına kömək etməyən tədris materiallarında tapşırıq və çalışmaların reproduktiv xarakteri;
- şagirdlərin Azərbaycan dili dərslərinə marağının aşağı səviyyədə olması;
- mövcud informasiya resurslarından kifayət qədər istifadə edilməməsi.

Yuxarıda göstərilən ziddiyyətlərin aradan qaldırılması zərurəti məqalənin aktuallığını, məqsəd və vəzifələrini müəyyənləşdirir. Əsas məqsəd kimi V-IX sinif şagirdlərinin Azərbaycan dili dərslərində multimedia vasitələrindən istifadə etməklə dil səriştəsinin formalaşdırılmasıdır. Bu məqsədin həyata keçirilməsi üçün belə bir tapşırıqlar sistemi müəyyənləşdirilir:

- ümumi dərslər sistemində multimediyadan istifadə əsasında şagirdlərin dil səriştəsinin inkişafı üçün dərslərin yerini müəyyən etmək;
- materialın mənimsənilməsini asanlaşdıran və şagirdlərin Azərbaycan dili dərslərinə marağını artırmağa kömək edən multimedia vasitələrinin imkanlarından istifadə etmək;
- əldə edilmiş biliklərin tətbiqində praktik bacarıqların formalaşmasına yönəlmiş dərslər üçün didaktik material tərtib etmək;
- şagirdlərə fərqi yanaşma üzrə işi gücləndirmək;
- V-IX sinif şagirdlərinin dil səriştəsinin formalaşdırılması prosesində multimedia vasitələrindən istifadənin səmərəliliyini və məqsədəuyğunluğunu yoxlamaq üçün testlər sistemini hazırlamaq kimi işlər nəzərdə tutulur.

Şagirdlərdə dil səriştəsinin formalaşmasında multimediyanın rolu və əhəmiyyəti haqqında qıscaca məlumat verək . "Dil səriştəsi" termini ilk dəfə təxminən 20-ci əsrin ortalarında istifadə edilmişdir. Bu termin semantik cəhətdən "dildən istifadə" termini ilə ziddiyyət təşkil etmişdir. Bu terminlərin mənalari arasındakı fərq "danışanla dinləyən dil haqqında bilikləri ilə dilin ünsiyyət və insan fəaliyyəti praktikasında istifadəsi arasındakı fərq kimi aşkar edilmişdir. Ciddi linqvistik tədqiqat çərçivəsində qalmaq cəhdi ilə rus alimi N.Xomski real nitq aktlarından mücərrədləşdirməyə çalışmış və onun "ideal danışan-dinləyici"ni nəzərdə tutduğunu israrla vurğulamışdır.

O, bütün nitq xüsusiyyətləri ilə ana dilini linqvistik deyil, psixoloji, sosioloji, didaktik tədqiqat obyektini kimi qiymətləndirmişdir. Məktəb praktikasında dili nitq fəaliyyəti kimi öyrətmək, hər dərstdə dil və nitq anlayışları üzrə işləri birləşdirmək lazımdır. Müəllim qrammatika və orfoqrafiya materialını öyrədkən belə nitq fəaliyyətinin motivasiyasını təmin etmək üçün nitq situasiyaları yaratmalı, bütün dil hadisələrini ardıcıl mətn səviyyəsində nəzərdən keçirməli, dərslin strukturuna yaradıcı tapşırıqlar daxil etməli, nitq mədəniyyəti yüksək səviyyədə olan şagirdlər üçün "nitq mühiti", yəni dil işini psixoloji motivasiya etmək, formalaşmaqda olan linqvistik səriştəli yazı və danışma, effektiv dinləmə və oxuma üçün davamlı və şüurlu ehtiyacı inkişaf etdirməlidir.

Çoxsaylı qaydaların uzun müddət yadda saxlanması, onların tətbiqi ilə bağlı qısamüddətli bacarıqların inkişafı uzunmüddətli nəticə verə bilməz. Orfoqrafiya və durğu işarələri bacarıqlarının formalaşmasının müvəffəqiyyəti hər bir orfoqrafiya və ya durğu işarəsi vəziyyətinin linqvistik mahiyyətini dərk etmə səviyyəsindən və yazı prosesində linqvistik və sintaktik təhlil aparmaq bacarığından asılıdır.

Bu gün müəllimin qarşısında belə bir sual durur: fənnin tədrisini necə təşkil etməli, hansı forma və üsullardan istifadə etməli ki, müəyyən biliyin əldə edilməsi prosesi öz yerini konkret şəraitdə bu biliklərin şüurlu tətbiqi prosesinə versin? Buna nail olmaq üçün təlim prosesində müəllimin multimedia vasitələrindən istifadə etməsi yaxşı nəticə verə bilər. Təhsilin informasiyalaşdırılması şagirdlərin dil səriştəsinin formalaşdırılmasının mühüm vasitəsidir. Bu proses təhsilin məzmununu, metodlarını və təşkilatı formalarını dəyişir. Ümumi təhsilin informasiyalaşdırılması prosesi tanış olan tədris vasitələrini yeniləri ilə tamamlamağa imkan verir. Onların köməyi ilə müəllim və şagirdlərin fəaliyyətinin tədqiqat, axtarış xarakterli olduğu dərslərdə pedaqoji vəziyyətlər həyata keçirilə bilər ki, bu da şagirdlərin dil səriştəsinin formalaşmasına kömək edir. Müasir təhsil ümumbəşəri biliklərin, bacarıqların, vərdişlərin, eləcə də şagirdlərin müstəqil fəaliyyət təcrübəsinin və şəxsi məsuliyyətinin ayrılmaz sistemini formalaşdırmalıdır.

Kompüter texnologiyaları müxtəlif fənlərin tədris prosesinin təşkilində möhkəm yer tutmuşdur. Kompüterdən istifadə edərək müasir dil dərslərində məlumatın passiv mənimsənilməsi deyil, onun aktiv işlənməsi var ki, bu da tək-cə mövzu materialını mənimsəməyə deyil, həm də ən yaxşı yolları seçərək praktikada tətbiq etməyi öyrənməyə kömək edir. İnformasiya texnologiyalarının tətbiqində dil müəlliminin qarşısında duran vəzifələr digər fənn müəllimlərinin məqsəd və vəzifələrindən bir çox cəhətlərinə görə fərqlənir. Bu tapşırıqlar mətnlə, bədii sözlə, kitabla işləməyi əhatə edir. İKT bu problemlərin həllində müəllimin köməkçisidir. Bu gün Azərbaycan dili və ədəbiyyat dərslərində kompüter həyatı öyrənmə vasitəsidir. O, müəllimə sinifdə bütün dünyaya açıq olan yeni iş mühiti yaratmağa kömək edir, həm də bu günün şagirdlərinin düşüncə tərzini sabahın ehtiyaclarına cavab verəcək şəkildə dəyişdirir.

Yaradıcı müəllimin rolu tək-cə mövcud kompüter texnologiyalarının tədris prosesinə tətbiqi ilə məhdudlaşmır. Elmi-texniki prosesin "önündə" olan müəllimin özü yeni tədris vəsaitlərinin arsenalının tərtibatçısı və sınaqçısı olmaqdan yeni dərslin işlənilməsinə qədər müəllif metodologiyasını yaratmaq üçün iş metodu seçmək imkanına malikdir. Orta məktəb kursunda Azərbaycan dili fənni kifayət qədər mürəkkəbdir və təbii ki, hər bir müəllimin vəzifəsi bu fənnin əsaslarını öz şagirdlərinə tam mənimsətmək, əldə etdikləri bilikləri praktikada şüurlu şəkildə tətbiq etməyi öyrətməkdir. Şagirdlərin dil səriştəsinin formalaşmasına şərait yaratmaq üçün müəllim qarşısında təlimin vasitə və üsullarını seçmək məsələsi durur. Azərbaycan dilinin müasir tədrisi elə aparılmalıdır ki, şagirdlərdə biliyə maraq oyansın, daha dolğun və dərin assimilyasiya ehtiyacı artsın, işdə təşəbbüskarlıq və müstəqillik inkişaf etsin. Təlim prosesində şagirdlər nəinki müəyyən edilmiş elmi bilik, bacarıq və vərdişlər sistemini mənimsəməli, həm də onların idraki qabiliyyətlərini və yaradıcılıq qabiliyyətlərini inkişaf etdirməlidirlər. Bunun üçün məktəbdə hər bir şagirdin dərstdə fəal iştirakını təmin edən, biliyin nüfuzunu və şagirdlərin təlim-tərbiyə işinin nəticələrinə fərqi məsuliyyətini artıran belə məşğələ formalarının xüsusi yer tutması zəruridir. Bu məsələləri dərstdə multimediyadan istifadə etməklə daha da uğurla həll etmək olar. Azərbaycan dili dərslərinin spesifik xüsusiyyətlərindən biri müvafiq kompetensiyaların əldə edilməsi üçün yerinə yetirilməli olan yazı işlərinin çox olmasıdır. İnformasiya texnologiyalarının inkişafı Azərbaycan dilinin tədrisini intensivləşdirməyə, müasir dərslin tempini yüksəltməyə, müxtəlif növ yazılara sərf olunan vaxtı azaltmaqla kommunikativ məşqlərin həcmi artırmağa və Azərbaycan dilinin tədrisi ilə bağlı aktual problemləri həll etməyə imkan verdi.

Müasir texniki vasitə kimi kompüter unikal öyrənmə imkanlarına malikdir:

Kompüter vizuallaşdırma üçün nümayiş vasitəsi kimi (interaktiv vizuallaşdırma). Şagirdlərin dinamik cədvəllər, istinad diaqramları, cədvəllərlə qarşılıqlı əlaqəsi xüsusilə aktivdir. Onlar söhbət zamanı, müstəqil olaraq, istinad materiallarından istifadə etməklə doldurulur. Bütün bunlar qrammatik materialın qavranılmasını və dərk edilməsini asanlaşdırır, dilin vizuallaşdırılmasını parlaq şəkildə təqdim etməyə, linqvistik problemləri həll etməyə imkan verir.

Multimedia anlayışına aydınlıq gətirək: multimedia müxtəlif tipli informasiya emalı vasitələrinin işlənilib hazırlanması, istismarı və istifadəsi proseduru təsvir edən texnologiyadır. Müxtəlif növ məlumatların emalı və təqdim edilməsi texnologiyaları əsasında yaradılmış informasiya ehtiyatıdır. Fəaliyyəti müxtəlif növ məlumatların emalı və təqdim edilməsi ilə əlaqəli olan kompüter proqramıdır. Həm ənənəvi statik vizual (mətn, qrafika), həm də müxtəlif tipli dinamik məlumatları (nitq, musiqi, video kliplər, animasiya və s.) birləşdirən xüsusi ümumiləşdirici məlumat növüdür. Beləliklə, geniş mənada "multimedia" termini istifadəçiyə (həm oxucuya, həm dinləyiciyə, həm də tamaşaçıya çevrilmiş) ən səmərəli təsir göstərmək üçün müxtəlif proqram və texniki vasitələrdən istifadə edən informasiya texnologiyaları silsiləsi deməkdir. Multimedia mətndən, səsdən, təsvirdən istifadə edən və inteqrasiya olunmuş informasiya təhsil resursları yaratmaq üçün bütün bunları vahid bütövlükdə birləşdirməyə imkan verən texnologiyadır. Buradan təhsil müəssisəsinin informasiya məkanı ilə multimedia texnologiyaları arasında qırılmaz əlaqə aydın görünür.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Mehrabov A.O., Əliyev A.H. Ümumi orta təhsildə məzmun islahatları və yeni texnologiyalardan istifadənin məqsəd və vəzifələri // Azərbaycan məktəbi, Bakı, 2006, №1, s.18-27
2. Mehrabov A.O., Cavadov İ.A. Təhsil sistemində informasiyalı keyfiyyətinin idarə olunması // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri. Bakı: Bakı Slayyan Universitetinin nəşri, 2006, №3, s.167-170.
3. Qocayev S.Q. Təlimdə müasir texnologiyalardan istifadə imkanları // Azərbaycan məktəbi, Bakı, 2007, №5, s.60-64.
4. Qədimova X.H. Interaktiv təlim metodları və onların tətbiqi yolları. Bakı: Nərgiz, 2003, 30 s.
5. Qaracaoglu Ə., Cəfərov E. Ümumtəhsil məktəblərində kompyuter texnologiyalarının tədrisi prosesində informasiya məsələlərinin nəzərə alınması // Təhsil Problemləri İnstitutunun elmi əsərləri, Bakı, 2007, №1, s.147-153. Kazımova C. Təlim prosesində kompüterdən istifadənin imkanları // Azərbaycan Respublikası Təhsil Problemləri İnstitutunun elmi əsərləri, Bakı, 2007, №4, s. 150-155.

As a teaching tool in the lessons of the Azerbaijani language use of ICT

Summary

Today, the teacher faces the following question: how should he organize the teaching of the subject, what forms and methods to use so that the process of acquiring certain knowledge gives way to the process of conscious application of this knowledge in specific conditions? To achieve this, the use of multimedia tools in the learning process by the teacher can give good results. Informatization of education is an important means of forming the language competencies of students. This process changes the content, methods and organizational forms of education.

Computer technologies have taken a strong place in the organization of the educational process in various subjects. In modern language classes using a computer, there is not a passive assimilation of information, but its active processing, which helps not only to assimilate the subject material, but also learn how to apply it in practice, choosing the best ways. The tasks facing a language teacher in the application of information technologies differ in many respects from the goals and objectives of other subject teachers. These tasks include working with text, fiction and books. ICT is a teacher's assistant in solving these problems. Today, in the lessons of the Azerbaijani language and literature, the computer is a means of teaching life. It helps the teacher create a new working environment in the classroom that is open to the whole world, and also changes the mindset of today's students to meet the needs of tomorrow.

Key words: Azerbaijani language lessons. educational process, information technologies. multimedia tools.

Использование ИКТ как обучающее средство на уроках азербайджанского языка

Резюме

Сегодня перед учителем встает такой вопрос: как ему организовать преподавание предмета, какие формы и методы использовать, чтобы процесс приобретения определенных знаний уступил место процессу осознанного применения этих знаний в конкретных условиях?

Для достижения этого хорошие результаты может дать использование учителем мультимедийных средств в процессе обучения. Информатизация образования является важным средством формирования языковых компетенций учащихся. Этот процесс меняет содержание, методы и организационные формы образования. Компьютерные технологии заняли прочное место в организации учебного процесса по различным предметам. На современных языковых занятиях с использованием компьютера происходит не пассивное усвоение информации, а ее активная обработка, которая помогает не только усвоить предметный материал, но и научиться применять его на практике, выбирая оптимальные способы. Задачи, стоящие перед учителем-языком при применении информационных технологий, во многом отличаются от целей и задач других учителей-предметников. Эти задачи включают работу с текстом, художественной литературой и книгами.

ИКТ – помощник учителя в решении этих задач. Сегодня на уроках азербайджанского языка и литературы компьютер является средством обучения жизни. Она помогает учителю создать в классе новую рабочую среду, открытую для всего мира, а также меняет мышление сегодняшних учеников для удовлетворения потребностей завтрашнего дня.